

Hoopvol Handelen

Nieuwjaarslezing Verhalenhuis Belvédère

20 februari 2018

Voor u staat een geprivilegieerd mens. De laatste tijd gaan veel publieke discussies over identiteit en privilege. Gender, seksuele geaardheid, etniciteit, allemaal categorieën die de basis vormen voor een beladen discussie. Voor mij zijn het ook lastige discussies, want ik sta altijd aan de 'goede' kant. Niet dat ik gelijk heb, of dat mijn positie de ware is, maar ik val altijd aan de juiste kant van het verschil. Op de privilegekaart heb ik steeds weer bingo: ik ben man, blank, hoogopgeleid, zie er goed uit, ben hetero, heb een redelijk stabiele economische positie en heb ook nog eens een Westers paspoort. Niets aan de hand dus. Sterker nog, waar voor velen de stad een plek van en vol weerstanden is, ben ik er keer op keer weer verbaasd over hoe frictieloos ik mij door de stad kan bewegen. Het meeste last heb ik nog van automobilisten met bewijsdrang. Niets zou dus makkelijker zijn dan de stad zoals die is te accepteren als 'de beste van alle mogelijke werelden'. Om de stad als achtergrond te zien voor een zo gelukkig mogelijk leven. Niets aan de hand, gestaag voort in de tijd.

Maar dan zou ik mijn ogen sluiten voor wat er aan de hand is. Voor de druk die er op de ketel staat. Niet alleen tijdens de aankomende verkiezingen, maar dag in, dag uit. De economische ongelijkheid in deze stad is enorm; de lucht die we in aan ademen is ranzig; jongeren vinden maar moeilijk een stabiele (laat staan een vaste) baan of een betaalbare woning, etnische profileren en de Rotterdamwet zijn sommigen nog niet radicaal genoeg en zo kan ik nog wel even doorgaan. Economie, klimaat, superdiversiteit zijn volgens mij de drie grote vraagstukken van deze tijd en deze stad. Ze zijn onontwarbaar met elkaar verbonden en hoe we ons er toe verhouden maakt hoe onze toekomst er uit zal zien.

We leven al met al dus niet in een volmaakte wereld. En dat is misschien maar goed ook, want hoe je – zeker als activist – te verhouden ten opzichte van iets wat volmaakt is? Maar hoe je dan te verhouden tot een onvolmaakte wereld is de volgende vraag. Daarvoor zijn er drie grondhoudingen te onderscheiden. De eerste is die van de pessimist, de kankeraar die meent dat alles verloren is. Het enige wat rest is kankeren, je terugtrekken in je privé-bubbel en keer op keer zeggen dat 'zij' het verkeerd hebben gedaan. Dat is een weinig productieve houding volgens mij. De tweede houding bevat me al een stuk beter, maar is toch ook uiteindelijk voor mij onvoldoende. Het betreft hier de optimist. Dit is de houding die er van uitgaat dat, als we maar allemaal ons best doen, het allemaal wel goed zal komen. Dat een beetje meer van hetzelfde uiteindelijk het verschil zal maken. En ook in dat geval slaat optimisme als je niet oplet om in apathie. Niet in die van de onverschilligheid die het pessimisme kenmerkt, maar in die van de verwachting, het wachten op het moment dat het vanzelf en door iemand anders opgelost wordt. En dat is denk ik wat me aan beide houdingen stoort: het kijkt vooral naar de ander. Maar wat als je daar niet op kan en wil wachten? Wat als je zelf aan de slag wil? Hoe je te bemoeien met de wereld zonder verstrikt te raken tussen hulpeloosheid en het gevoel van eeuwig tekortschieten.

Hoop is geen optimisme

Daarvoor kunnen we terecht bij het begrip hoop. Hoop heeft nauwe verwantschap met het idee van optimisme – ze worden dan ook geregeld door elkaar gebruikt, maar dat is niet terecht. Ik had zelf ook even nodig om dit in te zien, maar waar ik mij in mijn eerste jaren als ZZP-er een militant optimist noemde, ben ik tegenwoordig een handelaar in hoop. Laat ik het verschil proberen duidelijk te maken¹.

¹ Voor het doordenken van het verschil tussen optimisme en hoop heb ik dankbaar gebruik gemaakt van het werk van Ernest Bloch, Joke Hermsen, Roland van der Vorst, Isabelle Stengers en Mary Zournazy. Daarnaast schemert door het denken over handelen steeds het denken van Hannah Arendt. Sterker nog, ik denk dat zij in

1. Het meest helder wordt het verschil tussen hoop en optimisme door Van der Vorst onder woorden gebracht wanneer hij zegt 'Zowel optimisme als hoop wordt gedreven door een ongrijpbaar geloof dat de toekomst zonnig zal zijn. Maar voor de optimist kan de toekomst van alles zijn. Hoop gaat daarentegen over een gewenste toekomst.' (Van der Vorst, Hoop, 2009, p. 17) Hoop biedt uitzicht op iets anders, iets waar je je op verheugt, waarvan je gelooft dat het er zal (en misschien ook wel moet) komen en om dit te realiseren ben je bereid je alvast zo te gedragen alsof het gewenste — ondanks allerlei bedenkingen en obstakels — al daar is, of in ieder geval heel na is. Het is een houding die maakt dat we de huidige situatie niet accepteren zoals ze is, maar haar ook niet ontvluchten in de droom. Hoop doet ons verlangen naar een andere, bestemde wereld. Het is een vorm van 'je-voorzichtig-committeren'.

Dit 'voorzichtig-je-committeren' is iets wat we moeilijk vinden. Enerzijds omdat we alle opties open willen houden. We willen niet gepakt kunnen worden. Je ergens aan committeren, ergens voor staan, betekent dat je er ook naast kunt zitten, dat anderen je ook op je ongelijk kunnen wijzen, of erger nog, dat je ongelijk blijkt te hebben. Maar ergens voor staan betekent ook al snel onwrikbaar zijn in je geloof of overtuiging ongeacht andere meningen, feiten en mogelijke interpretaties. Voorzichtig-je-committeren is een poging om een bewegelijke positie in te nemen tussen een niets-zeggend opportunisme en een onwrikbaar overtuigd zijn.

2. Hoop is een vorm van verwachtingsmanagement. Maar niet in de dempende zin waar het normaal in gebruikt wordt, maar als een omhoogreikende houding. Ze gaat over iets wat er (nog) niet is. Hoop drijft ons voorbij wat logisch, realistisch of 'normaal'. Hoop laat zich niet uitrekenen. Hoop is onlogisch. Optimisten spreken over een waarschijnlijke uitkomst, hoopvolle mensen over een mogelijke uitkomst. Het verschil is subtiel, maar duidt er op dat in het ene geval gerekend wordt, in het andere geval dat het waargemaakt moet worden.
3. Hoop is niet iets wat je voor jezelf houdt. Stille hoop hebben zet geen zoden aan de dijk. Hoop bestaat tussen mensen, voor zover anderen het met je delen. Hoop is dus een uitnodiging tot een gezamenlijke betrokkenheid. Streven is een persoonlijke reis, hoop is een gedeeld verlangen.
4. Hoop verhoudt zich op een typische manier tot de toekomst. Ze projecteert haar ver weg, om zo te komen tot handelingen in het nu. Hoop stimuleert de verbeelding van de toekomst met de bedoeling je gedrag in het nu te beïnvloeden. Waar optimisme hier naar daar projecteert, haalt hoop daar naar hier toe. Daarmee is hoop als houding niet zozeer gericht op de toekomst, maar juist op het nabije nu, het dwingt je verantwoordelijkheid te nemen voor de toekomst, je actief en bewust bezig te houden met de wereld om je heen. Daarmee is hoop geen vrij dromen. Het grond je in de hedendaagse realiteit, zonder je daardoor gevangen, overmand of onthand te voelen. Je bent niet gevangen, noch kan je rustig afwachten.
5. En daarmee zijn we bij het laatste kenmerk van hoop wat ik hier wil benoemen: hoop roept op tot handelen, het activeert. Waar de optimist er alle vertrouwen in heeft dat het wel goed zal komen, daagt hoop je uit te helpen die gehoopte toekomst waar te maken. Een optimist is

haar werk een scherpe analyse heeft gemaakt van de werking van hoop, zonder het begrip ooit te gebruiken. In de komende maanden wil ik dit idee verder uitpluizen.

daarom vol vertrouwen, iemand die hoopvol is stelt zich kwetsbaar op. Want we weten niet hoe anderen op ons handelen zullen reageren, noch weten we of de resultaten zullen zijn zoals we verwachten. Omdat we in het handelen iets nieuws introduceren kunnen we zowel onze omgeving als het resultaat niet inschatten.

Met deze woorden is hopelijk een beetje duidelijk geworden wat hoop is. Kort gezegd komt het er op neer dat een handelaar in hoop probeert de wereld niet een beetje beter te maken, maar haar anders te maken. Dat het haar of hem niet gaat om een kwantitatieve verbetering, maar om een kwalitatieve sprong voorwaarts. Van afwachten op wat waarschijnlijk komen gaat, naar waarmaken naar wat mogelijk is.

Tastbare hoop

Na deze woorden is het tijd om de hoop tastbaar te maken. Want hoewel ik geloof in de (scheppende) kracht van woorden, bestaat hoop niet alleen maar in de taal. Om dat duidelijk te maken kan ik te rade gaan bij een groep Chinese onderzoekers. Zij hebben de hoop gelokaliseerd in het lichaam. Met behulp van functionele MRI beelden hebben ze hoop in onze hersenen in beeld gebracht. Het zou zich in de orbitofrontale cortex bevinden, een deel van de hersenen wat zich net boven de ogen, een paar centimeter in de frontale basis van het brein zou bevinden. Hoop zou volgens deze onderzoekers een rol spelen bij het tegengaan van depressies en angsten. Of ik kan te rade gaan bij de statistici. In 2017 is voor het eerst wetenschappelijk een combinatie van dimensies vastgesteld die hoop bepalen en dit is samengebracht in de zogenaamde hoopbarometer. Deze meet de aspecten cognitie, emotie, deugd, sociaal, verwachting, veiligheid en spiritueel. Volgens deze barometer is de Nederlandse bevolking momenteel niet wanhopig, maar ook niet bijzonder hoopvol. Met een 5,57 scoort Nederland nog maar net een voldoende. Hoewel Nederlanders redelijk hoopvol lijken over hun eigen leven, blijken zij op sociaal en maatschappelijk vlak minder optimistisch. Bovendien ervaren juist kwetsbare groepen in de samenleving, zoals werklozen, mensen met een laag inkomen of degenen die zich geïsoleerd voelen, weinig hoop.

Maar helaas deze vormen werken niet voor mij. De Chinezen individualiseren de hoop, en de statistici kijken vooral terug. En daarmee verliezen beiden uit het oog waar hoop het nu precies van moet hebben: dat ze publiek is en gemeenschappelijk, tussen mensen; en dat ze gericht is op wat komen gaat en wat we nog niet kennen.

Waar toont hoop zich dan wel op die manier? Ten eerste volgens mij in de kunst. In de kunst kunnen mogelijke toekomstën onderzocht worden. Ik denk daarbij bijvoorbeeld aan het werk van Jonas Staal die de laatste jaren probeert nieuwe vormen van democratie in zijn werk te verbeelden, maar ook aan een tentoonstelling van Monnik in Maastricht die de toekomst van het werk onderzocht en een Romantisch en een Modern toekomstscenario uitwerkte en nog steeds uitwerkte. Deze veelomvattende werken nodigen je uit productief na te denken over de toekomst van twee hedendaagse basisbegrippen.

Meer abstract toonde de hoop zich in deze foto die Marieke Dijkwel op Facebook deelde na haar bezoek aan Watou - een kunstfestival in België waar ik mij elk jaar weer van voorneem er naar toe te gaan, maar wat er nog nooit van is gekomen. Haar foto deed mij nog meer verlangen, maar er was geen mogelijkheid meer om te gaan, haar bezoek was op de laatste dag. Ik was te laat. Maar wat ik zag trof mij en maakte dat ik op onderzoek ging.

Waar ik eerst dacht dat het 1 werk betrof, bleken het twee afzonderlijke werken te betreffen, samen geplaatst door de curator. De huisjes zijn van Chad Wright, de letters van Sandy Smith. Eerst was ik teleurgesteld. Los van elkaar vond ik de werken in de catalogus helemaal niet zo sterk (zie: https://issuu.com/kunstenfesitvalwatou/docs/catalogus_kunstenfestival_w17 p. 120 en 122). De fragiliteit van het werk van Smith toont zich veel beter op deze foto van de huisjes op het strand. Het dreigende water is alomtegenwoordig en je ziet hoe de droom zo weggespoeld kan worden.

En zonder het verhaal achter de woorden - gemaakt voor een kunstvrijplaats op het moment dat het met sloop bedreigt wordt door opkomende gentrificatiekrachten in Belfast - is het kitscherig. Maar toen ging ik weer terug naar de foto van Marieke. In samenspraak ontstaat een nieuw werk en heeft het een grote kracht. Dan vormt het in haar kwetsbaarheid een hoopvol beeld: de wereld is geen gegeven, we kunnen haar met meer of minder voorzichtigheid afbreken en een nieuwe ervoor in de plaats zetten. Kunst kan zo dus zowel de hoop als gevoel activeren en ze kan mogelijke toekomst schetsen.

De andere manier waarop hoop zich toont is door op zoek gaan naar hoopvolle handelingen in de stad. Daarvoor kan ik in eerste instantie dicht bij mezelf blijven. Ik ben onderdeel van 2 hoopvolle bewegingen: 1 van plekken en een van een ander verhaal.

Vijf jaar geleden openden we de Leeszaal Rotterdam West, omdat de bibliotheek meende dat wijkbibliotheken niet meer van deze tijd waren. Wij dachten daar anders over en we creëerden iets wat er volgens alle experts niet zou kunnen zijn: een klassieke publieke plek waar iedereen komt, die 5 dagen per week geopend is op basis van alleen maar vrijwillige inzet en dat alles in een mooie ruimte, met een goede collectie en een kwalitatief hoogstaand programma. Totaal onlogisch, tegen elk realisme in, en juist daarom zo'n hoopvolle handeling. En we waren niet de eersten. Op de achtergrond speelden andere initiatieven die ik in de stad ken een belangrijke rol. Bijvoorbeeld de Voedseltuin waar met mensen met een afstand tot de samenleving in een duurzame tuin voedsel voor de voedselbank wordt verbouwd. En dat alles ook nog eens in een te gekke tuin die verdubbelt als beeldentuin en een integraal onderdeel vormt van de ontwikkeling van een tot voor kort onbemand stuk Rotterdam, de Keilehaven. En wat te denken van Belvedere, waar we vanavond zijn. Ooit geopend omdat Linda en Joop een werkruimte zochten en deze maar gingen openstellen is het uitgegroeid tot een bijzondere broedplaats voor verhalen die anders nooit een podium zouden krijgen, maar die wel vertelt moeten worden. Deze en andere plekken hadden er nooit moeten zijn: het kon niet, het tarte elke realiteitszin en toch zijn ze er. Omdat iemand er in geloofde en omdat ze steeds mensen mee krijgen in hun verhaal. Dat is hoopvol handelen en dat maakt deze en andere van dergelijke plekken zo belangrijk voor de stad. Hier ervaren we direct wat het betekent om hoopvol te zijn, kunnen we daar deelgenoot van zijn en zet het ons mogelijk aan tot eigen hoopvolle handelingen.

Daarnaast ben ik sinds 1,5 jaar een lieve klimaatactivist. Al langer sluimerde het gevoel dat ik me hier actief mee moest gaan bezighouden, maar na het lezen van mijn zomerlezing in 2016 was er geen weg meer terug. En dus besloot ik van klein tot groot te kijken hoe ik kon bijdragen aan anders klimatologisch handelen. Dus nog strikter met de kachel aan- en uitzetten, korter en kouder douchen en we werden thuis geradicaliseerde flexitariërs. Dat wil zeggen we eten alleen eventueel nog maar vlees buiten de deur. Maar ik ging verder: ik schreef de voorzitter van de Rotterdamse Horecabond een brief waarom er niet meer vegetarisch bitterballen op het menu stonden, omdat het zo'n moeilijk te weerstane verleiding is waar een mooi Rotterdams alternatief voor bestaat. Ook rekende ik uit hoeveel vierkante kilometer zonnepaneel we voor alle Rotterdamse huishoudens nodig hadden en ging op zoek naar een veldje van 20 vierkante kilometer; schreef een brief naar GroenLinks in het Europees Parlement zit om de standaardtemperatuur van een thermostaatkraan met 1 graad te verlagen, zodat mensen standaard kouder gaan douchen; probeerde een crowdacting actie op te zetten waarbij mensen zich massaal uit zouden schrijven van al die nieuwsbrieven die ze wel ontvangen, nooit lezen maar wat wel serverenergie kost; haalde mijn spaargeld weg bij de ING en bracht het onder bij de ASN omdat zij duurzamer beleggen en riep mijn pensioenfonds op niet langer fossiel te investeren; liep met mijn dochter mee in de klimaatmars; tekende meerdere petitie's; nam me tot nu toe vergeefs meerdere malen op Facebook voor om plastic te gaan vissen met Recycled Park; en haalde € 100.000 op bij de gemeente om een collectief revolverend spouwmuurfonds op te zetten, wat ik vervolgens moest teruggeven omdat de Wet Financieel Toezicht en de AFM niet konden waarderen wat ik had bedacht. U ziet hoopvol handelen is bewerkelijk als je er voor gaat. Niet alles lukt en regelmatig maak je niet waar wat je voorneemt. Maar toch heb ik het idee dat het niet voor niks is. Want ik ben onderdeel van een grotere beweging die gestaag progressie maakt en dat stemt hoopvol.

Hoop als opdracht

Met mijn lezing van vanavond heb ik geprobeerd jullie een woord aan te reiken dat zowel jullie blik als jullie handelen aanscherpt. Hoop is een frame, het helpt om particuliere handelingen van jezelf en anderen in een ander licht te plaatsen, in een ander verhaal in te schrijven en ze anders te beoordelen. Maar het helpt ook tegen gevoelens van hulpeloosheid, onvolkomenheid, of eeuwig tekort schieten. Want een hoopvolle toekomst is niet van vandaag op morgen, eventjes en logisch, verwezenlijkt. Als dat wel het geval was, is het geen hoop, maar gewoon optimisme. Hoop is gezamenlijk ploeteren. Een hoopvol beeld geeft betekenis, nodigt uit en daagt uit. Onze toekomst staat op het spel, daar begon ik vanavond mijn verhaal mee. Het is tijd voor een nieuwe Rotterdamse mentaliteit. Niet langer die van de kankerende pessimist, noch die van de 'niet lullen, maar poetsen' optimist; het is tijd voor 'Rotterdamse hoop'.

Het komende jaar gaan we als Verhalenhuis Belvedere en Buitenplaats Brienoord samen aan de slag met dit concept. We gebruiken het om met andere ogen naar de stad om ons heen en de mensen die we tegen komen te kijken. We gaan op zoek naar kleine en grootse vormen van hoopvol handelen in de stad. Die verhalen tekenen we op, geven we een podium. Want hoop heeft een publiek nodig om kracht te krijgen en te behouden. Maar we registreren niet alleen, we gaan ook proberen hoop ervaarbaar te maken. We hebben ons voorgenomen om meerdere hoopvolle interventies in de stad te doen. Hoe deze er uit gaan zien zijn we nog niet uit, maar we zijn optimistisch dat we daar wel uit komen. En ten slotte nodigen we jullie ook uit om op deze manier bij te dragen aan de stad: door naar je medemens met deze blik te kijken, door hoopvolle verhalen te delen, door hoopvolle handelingen te ondernemen en door samen zo een ander verhaal over de stad met kracht publiek te maken. Alleen dan veranderen we langzaam de realiteit. Hoop is geen keuze, maar een opdracht aan onszelf.

Colofon

Tekst: Maurice Specht

Foto's: 1) Joop Reijngoud 2) Marieke Dijkwel 3) Lynn Kloythanomsup

Dank: Verhalenhuis Belvedere voor de uitnodiging om de nieuwjaarslezing dit jaar te mogen verzorgen. Ylaysa Harris, Bader Atem en Chris de Jong voor jullie hoopvolle handeling waar jullie over vertelden. En ten slotte Els de Smet en Rineke Kraaij voor alle gesprekken over hoop die we gehad hebben en nog zullen hebben.